

КРИЗА РЕСТАВРАЦІЙНОГО РУХУ У США У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ століття

Стаття присвячена розгляду передумов, джерел та розвитку кризової ситуації у Реставраційному русі американського християнства. Автор, аналізуючи стан Реставраційного руху у другій половині ХІХ ст., прийшов до висновку, що криза виникла внаслідок проблем, що пов'язані з Громадянською війною (1861 – 1865 рр.) та з посиленням соціально-економічної диференціації американського суспільства. У цей період вирішальну, а часом і організуючу роль відігравали редактори релігійних журналів.

Ключові слова: Реставраційний рух, Церква Христова, Учні Христа, Біблія, Новий Заповіт.

Актуальність проблеми. Україна в останні два десятиліття, входячи у відкритий світовий простір, пережила не тільки кардинальні соціально-політичні зміни, але й стикнулася з досить суттєвими трансформаціями свого релігійного життя та його стрімкою плюралізацією. Досить великий вплив на ці процеси здійснюють місіонери з різних країн і, насамперед, Сполучених Штатів Америки. Американізація як процес впливу на релігійне життя у світі та супроводжуваний його консюмеризм, є вже реальним фактором релігійного життя сучасної України. Одним з каналів цього процесу є нова для нашої країни релігійна конфесія – Церква Христова (Church of Christ), що є продуктом досить масштабного явища в історії американського християнства – Реставраційного руху у США, який пережив свою масштабну кризу у ІІ пол. ХІХ ст.

Дослідження суспільно-релігійних передумов і джерел кризи цього руху є досить актуальною проблемою сучасного українського релігієзнавства.

Стан розробленості теми. В сучасному українському релігієзнавстві ця тема є недостатньо дослідженою. Привертають увагу лише публікації П. Павленка [1], В. Андросової [2] та автора статті [3], в яких ця проблема певною мірою окреслюється. Що стосується зарубіжних, насамперед, американських дослідників, то найбільш ґрунтовними є праці: Л. Гаретта [4], Дж. Холлоуея і Д. Фостера [5], В.Дж. Хамбла [6], а також розвідки Дж.М. Пауелла [7], М.А. Нолла [8] тощо. Але, в більшості, позиції цих авторів є певною мірою конфесійно забарвлені, а їх аналіз передумов і джерел Реставраційного руху не вирішує означену проблему.

Мета і завдання дослідження. Автор ставить перед собою як ціль дослідити історичні та суспільно-релігійні передумови і джерела кризи Реставраційного руху у США. **Метою дослідження** є вивчення історичних закономірностей процесу формування передумов та джерел кризи означеного феномену та його особливостей, а завданням є з'ясування основних суспільних і духовно-релігійних причин кризи руху Реставрації.

Об'єктом дослідження є феномен Реставраційного руху в американському християнстві, а **предметом** дослідження – криза Реставраційного руху у другій половині ХІХ століття.

Методи дослідження. У своєму дослідженні автор, окрім загально історичних та філософських методів, використовує метод каузального аналізу, що дозволяє розкрити причини кризи Реставраційного руху; метод феноменологічного аналізу для визначення основних теологічних моментів релігійних процесів означеної історичної епохи; метод компаративного аналізу різних течій, що спричинили кризу руху Реставрації.

Всі намагання керівництва Сполучених Штатів розглядати проблему рабства як другорядне питання національної політики були вичерпані у 50-х рр. XIX ст. і ситуація набула характеру жорсткого протистояння Півночі і Півдня країни. Кульмінацією конфлікту стала Громадянська війна (1861 – 1865 рр.), яка перейшла в масштабну та радикальну епоху Реконструкції (1865 – 1877 рр). Деякі дослідники вважають період 1861 – 1877 рр. – Другою американською революцією, в якій зійшлися інтереси буржуазно-ліберальної цивілізації Півночі та гібридної буржуазно-рабовласницької цивілізації Півдня [9, с. 130]. Її головним підсумком було перевтілення США на класичне ліберально-капіталістичне суспільство.

Початок громадянської війни став суворим випробуванням, що вимагало відповіді на питання: чи зможуть Сполучені Штати продовжувати існувати як єдина країна і одна нація? Це також стало перевіркою того, чи зможе Реставраційний рух існувати далі як Єдина Церква. Війна стала фактором, який випробовував християнську єдність на міцність. На той час на Півночі на 1860 рік було 1200 церков руху і близько 800 церков на Півдні [6, с. 44]. Більше того, значна кількість цих спільнот знаходилась у долині Огайо і таких прикордонних штатах, як Кентуккі й Міссурі, регіоні, де поділ за співчуттям до тієї чи іншої сторони серед християн був таким значним, що конфлікти виникали навіть в одній родині або церкві.

Хоча було багато політичних і соціальних питань, що могли дати поштовх конфлікту, центральною проблемою було рабство і расова приналежність. Члени церков Стоуна – Кемпбелла були, як і всі інші американці, в центрі палких дискусій навколо цієї проблеми. Їх ставлення до афроамериканців відображало увесь спектр відносин, що існували на той час в Америці. І Б. Стоун, і О. Кемпбелл засуджували рабство, але вони також були проти й аболіціонізму – негайного законного звільнення усіх рабів. Вони обидва були рабовласниками у різний період свого життя. Стоун звільнив усіх рабів до 1804 року, але пізніше закон завадив йому звільнити кількох інших, яких він отримав у спадок від матері своєї жінки. Він кілька років підтримував Американське колонізаційне товариство [10, с. 98]. Метою створення цієї організації було поступово покінчити з рабством, купуючи рабів в їх власників і відправляючи їх назад до Західної Африки, у Ліберію. Кемпбелл деталізував свою позицію стосовно рабства у 1845 році у восьми статтях, виданих у «Передвіснику тисячоліття» під загальною назвою «Наша позиція стосовно американського рабства».

Парді Батлер (1816 – 1888) був найбільш послідовним аболіціоністом у русі Стоуна – Кемпбелла. Коли він переїхав до Канзасу у 1855 році, щоб працювати євангелістом, його виступи були відверто аболіціоністськими. Коли Американське християнське місіонерське товариство наполягло на тому, щоб Батлер припинив проповідувати свої погляди за відміну рабства, спільнота аболіціоністських церков з Огайо й Індіани створила у 1859 році конкуруюче місіонерське товариство, що фінансувало діяльність Батлера до 1863 року.

Найбільш гучний голос на захист рабства у русі Стоуна – Кемпбелла належав Джеймсу Шеннону (1799 – 1859 рр.). Він захищав позицію, стосовно якої чорношкірі здатні займати лише підлеглу позицію і не спроможні відповідально підходити до свого життя як вільні люди. Д. Шеннон вважав, що Конституція США та Біблія чітко схвалюють рабство, і будь-які спроби зневажати права господарів щодо їх рабів як їх приватної власності повинні бути заборонені, навіть якщо це призведе до війни.

П. Батлер і Д. Шеннон уособлювали дві крайні точки зору з цього питання в Реставраційному русі. Багато членів церкви прагнули залишитися поза конфліктом. Однак це стало майже неможливим, коли у 1861 році розпочалася Громадянська війна. Позиції розходились дуже сильно, і напруга була надзвичайною, особливо у таких прикордонних штатах як Кентуккі й Міссурі. Як і з іншими проблемами, що призводили до розділення,

наприклад, такими як використання інструментальної музики під час богослужінь та створення місіонерських товариств, проблема рабства була тим питанням, яке кожна конгрегація мала вирішувати самостійно.

Невдовзі після початку війни Дж.В. МакГарвей та тринадцять інших видатних проповідників з Міссурі підписали звернення, яке закликала християн не брати участь у бойових діях. Цей документ було опубліковано у багатьох журналах братства. Старійшини та євангелісти кількох церков з Теннессі зустрілись у Біч Гров у 1862 році та написали листа президенту Конфедерації Д. Джефферсону з проханням звільнити християн від військової служби. Внаслідок цього влада конфедератів гарантувала християнам статус недоторканності за переконаннями під час і після завершення війни [6, с. 45]. Однак були і тисячі християн з обох боків лінії Мейсона-Діксона, які служили в армії. Син О. Кемпбелла носив сіру форму конфедератів, так само як і син Б. Стоуна. Д.А. Гарфілд став полковником в армії Союзу. Він проголошував зі сходинок церкви промови з закликом йти до армії й умовляв своїх колишніх студентів коледжу вступити до нього в полк. Д.А. Гарфілд героїчно воював, був обраний у Конгрес, а згодом став президентом Сполучених Штатів.

Перше зібрання Американського християнського місіонерського товариства воєнного часу відбулося у Цинциннаті у жовтні 1861 року. Представники Півдня не були присутні на ньому. Вирішальне питання, яке постало перед зібранням, було таким: чи обмежиться товариство місіонерськими турботами, або ж прийме бік Півночі у Громадянській війні. Два роки потому Місіонерське товариство прийняло ще більш жорстку резолюцію на підтримку Півночі. Одна з причин прийняття нової резолюції – зростаючий тиск на товариство від маленької, але активної спільноти аболіціоністів у межах самого братства. Протягом 1850-х років аболіціоністи: Парді Батлер, Овів Батлер, Джон Боггс та інші вимагали проголосити рабовласництво гріхом і розірвати дружні стосунки з жителями Півдня – рабовласниками. Ці вимоги не підтримав навіть О. Кемпбелл. Кемпбелл виступав проти рабства, але в аболіціонізмі він бачив ще більшу загрозу єдності церкви. Аболіціоністи, у свою чергу, назвали Кемпбелла надто терплячим у питаннях рабовласництва і на противагу йому створили коледж-конкурент – Північно-західний християнський університет в Індіанapolisі, який пізніше буде названо на честь Батлера [6, с. 44].

На початку 1866 року Т. Фаннінг запропонував провести «спільне консультативне зібрання південних християн». Християни Півдня пережили багато страждань протягом війни. Комунікації були зруйновані, релігійні періодичні видання припинили публікації, а проповідники не відвідували церкви. Фаннінг вважав, що південним християнам необхідно «порадитись разом» і визначити, в яких умовах перебуває церква. Зібрання делегатів з шести штатів відбулось у червні 1866 року у Теннессі. Коли Б. Франклін прочитав про заплановане зібрання, він був засмучений тим, що християни Півночі не були запрошені на нього, і прокоментував це так: «Немає ані Півночі, ані Півдня у нашому Євангелії». Відповідь Фаннінга ілюструє настрій на Півдні. Він відповів Франкліну, що має сумнів щодо необхідності «поспішної релігійної реконструкції» з північними братами. Фаннінг додав: «Мені здається, що люди, залучені до подібної діяльності (військових дій проти братів), не можуть бути добре підготовленими для духовного співробітництва» [6, с. 46].

Діяльність Місіонерського товариства також проілюструвала проблеми, що залишила війна. Коли Рада Директорів товариства презентувала свою щорічну доповідь у 1879 році, було визнано, що товариство вело «жахливу війну» зі своїми опонентами. І причиною ворожнечі було «відчуження, що викликане недавньою війною» [4, с. 520].

Не війна, а її наслідки призвели до кризи та припинення християнського спілкування серед послідовників Реставраційного руху. Після війни багато церков в економічно розвинених північних містах почали інтенсивно зростати та ставати заможними. Вони буду-

вали великі приміщення, прикрашені коштовними вітражами та віддавали перевагу освіченим проповідникам. У цей період починають з'являтися органи для нових церковних споруд. «Учні Христа» на Півночі почали більше орієнтуватись на соціальні цінності, світську культуру й освіту, балотуватись до Конгресу, і один з них, Д.А. Гарфілд (1831 – 1881) навіть став президентом Сполучених Штатів.

На противагу цьому, південні реставраційні християни стикнулись з голодом, хворобами й економічною розрухою. Хоча деякі лідери церков Півночі зробили спробу зібрати гуманітарну допомогу для жителів Півдня, але лише мала частина цієї допомоги дійшла до південних штатів.

Чи можемо ми зробити висновок, що саме Громадянська війна роз'єднала Реставраційний рух у християнстві? Однозначної відповіді немає. Війна не розділила його так, як вона розділила баптистів, методистів та пресвітеріан, тому що не було центральної організації, яка б представляла всю Реставрацію і виступала від імені усіх церков, як в інших конфесіях. Але, в той же час були і свої структури, зокрема Американське християнське місіонерське товариство, були газети і журнали. Будучи менш формальними, ніж офіційні асамблеї та конференції, ці організації все ж оформили остаточне розділення, яке вже відбулося у світогляді християн Півночі та Півдня.

Церковні історики руху Реставрації зазначають: «Реставраційний рух не мав єпископів, але у нього були редактори» [6, с. 51]. Дійсно, редактори журналів мали дуже великий вплив на формування і розвиток цього руху. Кризовий період після Громадянської війни був доленосним для всього руху. І вирішальну роль у цьому процесі відіграли п'ять видатних редакторів. Найбільш впливовим журналом братства на Півночі після війни був «Американський християнський огляд», що видавав Б. Франклін (1812 – 1878). Франклін почав проповідувати у 1830 році, і хоча мав лише початкову освіту, він став найбільш популярним проповідником у братстві у 1860 – 1870-х роках [11, с. 52]. Він говорив мовою мас і люди довіряли йому, дослухались до його проповідей. У той же час зростала критика Б. Франкліна й «Американського християнського огляду» з боку частини Північного братства. Ці люди, більш ліберальні за духом, вважали, що Франклін був надто обмежений та догматичний у своїй відданості минулому. А їм була потрібна, як вони говорили, «більш прогресивна релігія». Керовані заможними віруючими з Пенсильванії: І. Ерретом, Д. Гарфілдом, Дж.П. Робінсоном, У.К. Пендлтоном та іншими, вони вирішили випускати новий щотижневий журнал під назвою «Християнський стандарт», який мав протистояти тому впливу, яке мало видання «Американський християнський огляд» [10, с. 107]. Перше число «Християнського стандарту» вийшло друком 7 квітня 1866 року. Ісаак Еррет (1820 – 1888) був обраний редактором «Християнського стандарту».

Найбільш впливовим журналом на Півдні був «Захисник Євангелія». Призупинивши свою діяльність у воєнний період, він знов почав виходити у 1866 році. Його редакторами стали Т. Фаннінг і Д. Ліпскомб. Але Фаннінг був надто зайнятий іншою діяльністю, щоб віддавати багато часу журналу, і з 1868 року Ліпскомб став єдиним редактором. Д. Ліпскомб (1831 – 1917) був редактором «Захисника Євангелія» більше сорока п'яти років і протягом цього часу журнал мав найбільший вплив на «Церкви Христові» на Півдні [12, с. 52]. Д. Ліпскомб був консерватором за духом. Т. Фаннінг впливав на погляди Ліпскомба [5, с. 97]. Це проявилось в опозиції останнього Місіонерському товариству, в його запереченні інструментальної музики, а також у його поглядах на громадський уряд.

Є ще дві особи, які мають увійти до списку найбільш впливових редакторів у десятилітній післявоєнний період – Дж.В. МакГарвей і Мозес Лард. Існує кілька причин, за якими ці імена часто пишуть разом. МакГарвей і Лард після війни жили у Кентуккі, працювали разом у двох журналах «Щоквартальний журнал Ларда» і «Апостольські часи» [13, с. 51-52]. І обидва займали проміжну позицію у суперечках тих днів; тобто вони підтримували Місіонерське товариство, але були проти інструментальної музики.

Для Реставраційного руху 1866 рік був доленосним. Це був вирішальний рік в історії трьох журналів, що мали повести реставраційну церкву крізь наступні роки. Саме у 1866 році редакція «Захисника Євангелія» відновила публікації, також відновилось видавництво журналу «Християнський стандарт» а редактори «Американського християнського огляду» змінили політику видання і розпочали критику Місіонерського товариства. Того ж року помер духовний лідер реставраційного руху О. Кемпбелл, відтак реставраційні християни залишились без тієї авторитетної постаті, що могла б сприяти об'єднанню, вирішенню кризових для тогочасної теології руху аспектів і стати духовним центром. Все це суттєво поглиблювало кризу та розкол між християнами Півночі та Півдня. Розкол Реставраційного руху став неминучим.

Десятилітній період після Громадянської війни, який в американській історіографії отримав назву Реконструкція, став вирішальним в історії Реставраційного руху, принаймні, на Півночі. Журнали «Американський християнський огляд» і «Християнський стандарт» знаходились на протилежних позиціях, а їх зіткнення призвели до протистояння на Півночі двох реставраційних спільнот.

Причиною першого зіткнення між Б. Франкліном та І. Ерретом стало Місіонерське товариство. У 1867 році стає зрозумілим, що «Американський християнський огляд» Б. Франкліна виступає проти Місіонерського товариства, а І. Еррет є його активним прихильником. Тоді прихильники товариства, щоб забезпечити його підтримку, внесли істотні зміни до статуту. Звання довічних членів і довічних директорів, що забезпечували фінансову підтримку товариству членськими внесками, були скасовані у 1868 році.

У 1869 році був розроблений так званий «План Луїсвілля», що передбачав й інші радикальні зміни в структурі товариства [14, с. 116]. Повна перебудова структури здавалась єдиним можливим шляхом, який зміг би принести мир і взаєморозуміння у товариство. Було призначено комітет двадцяти, щоб скласти план місіонерської діяльності. Пропозиції комітету з реорганізації Місіонерського товариства були прийняті на зібранні у Луїсвіллі, штат Кентуккі, у жовтні 1869 року. Згідно з «Планом Луїсвілля» старі місіонерські товариства скасовувались, а на їх місці виникали нові підрозділи у районах, штатах і на національному рівні. Однак Дж.В. МакГарвей запропонував поправку, яка дозволяла церквам чітко визначати, куди направляти зібрані кошти, якщо вони хочуть цього [14, с. 117]. Зрештою, такий варіант фінансування національного товариства зробив його повністю безправним і неспроможним вести будь-яку самостійну місіонерську діяльність.

«Ера добрих почуттів», що настала після прийняття «Плану Луїсвілля», швидко похитнулась. Загострились інші проблеми серед північних реставраційних християн: використання інструментальної музики та будівництво нової центральної церкви у Цинциннаті.

Інструментальна музика не використовувалась у богослужінні реставраційних церков. Про можливість її використання дискутували ще на початку Реставраційного руху. Перша дискусія з цієї проблеми розгорнулась у 1851 році, коли один читач запитав Дж.Б. Хеншала, редактора «Церковного реформатора», чи не додає інструментальна музика урочистості богослужінню. Хеншал висловився категорично проти інструментальної музики, але пізніше він випустив кілька статей різних авторів на підтримку використання її під час служіння. Тоді Дж. Роджерс написав О. Кемпбеллу і запитав його думку щодо інструментальної музики. Відповідь Кемпбелла була категоричною. Він сказав, що якщо церква не має «справжньої відданості та духовності в самій собі», інструментальна музика навряд чи «буде важливою передумовою для виникнення відданості» [4, с. 537]. Після відповіді Кемпбелла питання про інструментальну музику не підіймалося ще десять років. Першою спільнотою, яка почала використовувати інструментальну музику під час богослужінь, була церква у м. Мідвей, штат Кентуккі.

Розгорнута дискусія стосовно використання музики під час богослужінь відбулася у 1864 – 1865 роках. У.К. Пендлтон, редактор «Передвісника тисячоліття», посилався на Кемпбелла в тому, що інструментальна музика не використовувалась новозавітною церквою. Для Пендлтона це було питання «доцільності». Основними учасниками дискусії у 1864 – 1865 роках були А.С. Хейден і МакГарвей. Хейден погодився з Пендлтоном, що це питання доцільності, але не МакГарвей, який писав: «У ранній період сучасної реставрації існувала повна одностайність стосовно заборони інструментальної музики під час богослужінь. Вона була проголошена як така, що не відповідає Писанню, несумісна з християнськими інститутами і є джерелом розбещення суспільства» [6, с. 59]. У 1868 році за підрахунками Б. Франкліна серед десяти тисяч церков братства тільки п'ятдесят громад використовували інструментальну музику. Але, незважаючи на сильну опозицію з боку Б. Франкліна, Дж.В. МакГарвея, М. Ларда та інших, значна кількість конгрегацій все ж таки почала використовувати інструментальну музику на початку 1870-х років. Зазвичай, великі міські церкви першими починали використовувати орган. А це показник того, що соціокультурний та економічний вплив відігравав свою роль у використанні інструментальної музики в церквах Реставраційного руху.

Християнська церква у Цинциннаті (Огайо) освятила новий молитовний будинок у лютому 1872 року. Ця велична будівля одразу стала центром серйозних дискусій серед лідерів північних християн. Нова церква була найбільшою у Цинциннаті та мала найбільший вітраж в Америці. Будівля коштувала 140 тисяч доларів і мала орган, вартістю 8 тисяч доларів. За словами Б. Франкліна – це було неприпустимим марнотратством. Церква запросила на відкриття проповідників з різних деномінацій – баптистів, методистів, конгрегаціоністів, які проповідували по тижню кожний, Франклін побачив в цьому примирення з деномінаціоналізмом. Війна слів, яка вирувала навколо Центральної церкви Цинциннаті, була більш різкою та саркастичною, ніж будь-що інше, що з'являлося на сторінках журналів «Християнський стандарт» і «Американський християнський огляд». Це вказувало на те, що розбіжності між консервативними і прогресивними послідовниками Реставрації ставали все більш серйозними з кожним новим зіткненням.

У 1875 році І. Еррет і В.Т. Моор виступили за створення Зарубіжного християнського місіонерського товариства. «План Луїсвілля» провалився. На національному рівні не вистачало коштів навіть на те, щоб оплатити поточні витрати, не кажучи вже про організацію місіонерської роботи за кордоном. Зарубіжне християнське місіонерське товариство з'явилося як наслідок провалу «Плану Луїсвілля». За своєю структурою нове товариство було поверненням до зразка 1849 року з оплаченим членством, яке забезпечувало надходження коштів, необхідних для роботи товариства. І. Еррет був обраний президентом нового товариства й обіймав цю посаду до своєї смерті у 1888 році. Фінансово Зарубіжне місіонерське товариство досягло успіху, і за кілька років його місії вже були в Данії, Англії, Франції, Туреччині, Індії, Японії та Панамі [4, с. 486]. Створення нового товариства зробило очевидним той факт, що прогресивні християнські лідери Півночі вирішили позбутися будь-якої опозиції.

Протягом трьох десятиліть після створення Зарубіжного місіонерського товариства протистояння між консерваторами і прогресивними діячами продовжувалося, церкви розділялись, і обидві сторони продовжували поступово розходитись. Саме в цей період більшість реставраційних християн на Півночі стала на ліберальні позиції своїх прогресивних лідерів. Перемога прогресивних лідерів була значною мірою обумовлена діяльністю двох журналів «Християнський стандарт» і «Християнин-євангеліст». «Християнин-євангеліст» почав своє існування у 1882 році зі злиття двох газет, які редагувалися Дж. Гаррісоном та Б.У. Джонсоном, автором популярного журналу «Народний Новий Заповіт з коментарями». Така ситуація була до смерті Б.У. Джонсона у 1894 році. Після цього Гаррісон залишався редактором до 1912 року. З самого початку існування журналу

він надав велику допомогу Місіонерському товариству і сприяв використанню інструментальної музики в церкві. Взаємини між «Християнським стандартом» і «Християнином-євангелістом» були дружніми, і незадовго до своєї смерті у 1888 році І. Еррет писав, що журнали були двома найбільш ефективними інструментами допомоги» в завоюванні підтримки Місіонерському товариству.

Постає питання, чому більшість північних реставраційних церков все ж таки включили до ритуальної практики гру на музичних інструментах та погодилися на створення місіонерського товариства церкви. Вплив Еррета і Гаррісона був вирішальним, але справа не тільки в цьому. Це були сильні та енергійні лідери лібералів, а консерваторам на той час не вистачало подібних авторитетів. Після смерті Б. Франкліна у 1878 році вони почали ворогувати один з одним. Після Франкліна редактором «Американського християнського огляду» став Джон Ф. Роу. Через вісім років фінансові проблеми примусили власника цього видання виставити журнал на продаж. Роу сподівався викупити журнал сам, нижче його вартості, але власник не погодився. Тоді Роу пішов з посади редактора і за кілька місяців створив конкуруючий журнал «Християнський лідер» [4, с. 586]. Журнал «Американський християнський огляд» придбав Даниїл Соммер. Між Соммером і Роу спалахнула ворожнеча, і консерватори, які звикли орієнтуватись на «Американський християнський огляд», тепер мали обирати між двома журналами і двома редакторськими позиціями.

Історія реставраційних церков на Півдні зовсім інша. Більшість з них поділяла консервативні погляди на ідеї Реставрації ще з 1850 року [12, с. 51]. Найвпливовішим журналом на Півдні був «Захисник Євангелія», який Д. Ліпскомб видавав майже п'ятдесят років (1866 – 1912). Найбільшим підтвердженням впливу Д. Ліпскомба є той факт, що коли відбулося останнє розділення, більшість церков, що виступили проти інструментальної музики, були зосереджені у південних штатах, де «Захисник Євангелія» був найбільш популярним журналом.

Церкви Христові ставали найбільш сильними на Півдні Сполучених Штатів, особливо в Техасі. Серед тих, хто оселився в Техасі перед початком і після завершення Громадянської війни, було багато переселенців зі штату Теннессі. І це переважно були реставраційні християни, які привезли з собою «Захисника Євангелія». Отже, окрім Теннессі, «Захисник Євангелія» отримав широку аудиторію читачів у Техасі. Коли МакГарі почав видавати «Тверду основу» в Остіні (Техас) у 1884 році, «Захисник Євангелія» отримав помічника у своєму протистоянні різноманітним нововведенням [6, с. 61]. МакГарі (1846 – 1928) був корінним жителем Техасу, який до того, як стати християнином, зробив яскраву кар'єру шерифа.

Існування Місіонерського товариства не було серйозним питанням у Техасі до 1880-х років. До цього церкви співпрацювали у наданні допомоги євангелісту штату, але ця робота проводилась під контролем однієї конгрегації. Але у 1886 році прогресивні лідери все ж таки створили Техаське Місіонерське товариство, незважаючи на опозицію. Введення інструментальної музики йшло слідом за Місіонерським товариством. До 1886 року у Техасі було лише кілька конгрегацій, що використовували орган, але багато хто почав використовувати його у наступні роки. У 1896 році Дж.Д. Тант підрахував, що більше сотні конгрегацій Техасу розділились з причини використання інструментальної музики [6, с. 61]. Тому можемо говорити про популяризацію практики використання музики у церковному служінні в цей період.

Криза в Реставраційному русі досягла свого апогею, і все братство остаточно розкололось як на Півночі, так і на Півдні. Починалась нова, вже окрема історія «Церкви Христової» як головної реставраційної течії.

У 50-х рр. XIX ст. у Сполучених Штатах виникає загальнонаціональна кризова ситуація, яка була пов'язана з жорстким протистоянням Півночі і Півдня країни стосовно цілої низки питань соціально-економічного розвитку, серед яких особливе місце займала

проблема рабства. Кульмінацією цього конфлікту і стала Громадянська війна (1861 – 1865 рр.), яка перейшла в масштабну епоху Реконструкції (1865 – 1877 рр.).

Ці процеси посилили кризові моменти в Реставраційному русі, які почали виникати напередодні Громадянської війни. Аналіз цих процесів у русі Реставрації дозволяє зробити такі висновки.

1. Кризові процеси у русі Реставрації починають зростати з 1850-х років, коли виникає перша місіонерська організація, і набирають сили під час Громадянської війни у США (1861 – 1865 рр.), що розколола країну на два ворогуючих табори. А перемога Півночі у війні ще більше посилила протистояння між різними реставраційними церквами.

2. У відсутності єдиної організаційної структури для конгрегацій, що стояли на позиціях Реставрації, вирішальну, а часом і організуючу роль відігравали редактори релігійних журналів. Серед них особливо необхідно виділити Б. Франкліна, І. Еррета, Т. Фаннінга, Д. Ліпскомба, Дж.В. МакГарвея та М. Ларда. Саме вони і сформувавши принципів позиції різних реставраційних спільнот.

3. Фактором, що значно посилював кризу, була соціально-економічна диференціація суспільства. Аграрний Південь, де зростали консервативні настрої, категорично не сприймав прогресивні тенденції, що набирали силу серед християн економічно розвинутої промислової Півночі США. Криза Реставраційного руху, яка полягала у соціокультурних, соціально-економічних і релігійних відмінностях Півночі і Півдня Сполучених Штатів у цей історичний період, значно загострилася з початком створення місіонерських і біблійних товариств та впровадженням інструментальної музики під час богослужінь. Але основні проблеми стосувались розбіжностей в інтерпретації реставраційних принципів. Все це призвело до остаточного розколу Реставраційного руху і поступового створення окремих конфесій, серед яких на Півночі США починають домінувати «Учні Христа», а на Півдні «Церква Христова».

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко П. Церква Христова в різноманітті її виявів / П. Павленко ; [за ред. проф. А. Колодного ; редколегія : А. Колодний голова та ін.] // Історія релігії в Україні : у 10-и т. // Нові релігії України. – Київ, 2010. – Т. 8. – С. 346-356.
2. Андросова В.И. Церковь Христова / В.И. Андросова ; [под ред. А.И. Шевченко и И.А. Козловского] // Религиозная палитра Донецкой области : справочник религиозных организаций. – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2008. – С. 99-106.
3. Козловский И.А. Церковь Христа в США и в Украине: история и современность / И.А. Козловский // Библиотека «Религии мира». – Донецьк : Норд-Пресс, 2010. – Т. 4. – 604 с.
4. Garret L. The Stone–Campbell Movement. An Anecdotal History of Three Churches / Garret L. – Joplin, Missouri : College Press Publishing Company, 1985. – 739 p.
5. Holloway G. Renewing God's people. A concise History of Churches of Christ / G. Holloway, D.A. Foster. – Abilene, TX : ACU PRESS, 2001. – 152 p.
6. Humble B.J. The Story of the Restoration / Humble B.J. – Austin, Texas, From Foundation Publishing House, 1969. – 84 p.
7. Powell J.M. The Cause We Plead. A Story of the Restoration Movement / Powell J.M. – Nashville, TN : 20th century christian, 1987. – 199 p.
8. Noll M.A. The old religion in a New world. The History of North American Christianity / Noll M.A. – Grand Rapids, Michigan. – Cambridge, UK : William B. Eerdmans Publishing Company, 2002. – 340 p.
9. Согрин В.В. Идеология в американской истории. От отцов-основателей до конца XX века / Согрин В.В. – М., 1995. – 306 с.
10. Холлуэй Г. Обновление народа Божьего. Краткая история Церквей Христа / Г. Холлуэй, Д.А. Фостер. – СПб. : Фонд Вита интернешнл, 2005. – 176 с.
11. Маккой В.Г. Движение Реставрации – Бенджамин Франклин и Уильям К. Пендлтон / В.Г. Маккой // Истина сегодня. – 2007. – Т. 13, № 3. – С. 50-52.
12. Маккой В.Г. Движение Реставрации – Дэвид Липскомб / В.Г. Маккой // Истина сегодня. – 2007. – Т. 13, № 2. – С. 50-52.

13. Маккой В.Г. Движение Реставрации – Мозес И. Лард и Дж.У. МакГарви / В.Г. Маккой // Истина сегодня. – 2007. – Т. 13, № 4. – С. 2, 50-51.
14. Hughes Richard T. Reviving the Ancient Faith: The Story of Churches of Christ in America / Hughes Richard T. – Grand Rapids : Eerdmans, 1996. – 416 p.

И.А. Козловский

Кризис Реставрационного движения в США во второй половине XIX столетия

Статья посвящена рассмотрению предпосылок, источников и развития кризисной ситуации в Реставрационном движении американского христианства. Автор, анализируя состояние Реставрационного движения во второй половине XIX в., пришел к выводу, что кризис возник вследствие проблем, которые связаны с Гражданской войной (1861 – 1865 гг.) и с усилением социально-экономической дифференциации американского общества. Аграрный Юг, где усиливались консервативные настроения, категорически не воспринимал прогрессивной тенденции, которая набирала силу среди христиан экономически развитого промышленного Севера США. Однако основные проблемы касались разногласий в интерпретации реставрационных принципов. В этот период решающую, а временами и организационную роль играли редакторы религиозных журналов.

Ключевые слова: Реставрационное движение, Церковь Христова, Ученики Христа, Библия, Новый Завет.

I.A. Kozlovskyy

Crisis of the Restoration Movement in the USA in the Second Half of XIX Century

The article by is devoted to preconditions, source and evolution of crisis situation in Restoration movement of American Christianity. The author makes analyze of Restoration movement in the second half of XIX century. He came to the conclusion that this crisis has arisen from problem related to Civil War (1861 – 1865) and growing of socio-economic differentiation in American society. Leaders of religious magazines played a crucial and often organizing role in this historical period.

Key words: Restoration movement, Church of Christ, Disciples of Christ, Bible, the New Testament.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013.